

Mākia o ka Makahiki 2025: Nā Pono & Nā Kuleana ma ka Mō'aukala

Na CATHY GORN, Ph.D., Luna Ho'okele, National History Day®

'O ke po'omana'o o ka National History Day® [Lā Mō'aukala Kaumoku'āina] (NHD) no 2025, he laulā nō i hiki i nā haumāna ke koho i nā kumu hana noi'i pili 'ohana, 'āina, kau'āina, a kaumoku'āina paha. He nōhie ke nānā aku, eia na'e, he pohihihī nō ke no'ono'o a'e. Ma mua o ke koho 'ana o nā haumāna i nā kumu hana, e aho ke nānā pono 'ia nā māhele o kēia mākia.

He mea nui ka ho'omana'o 'ana, he mau hoa hele like nā pono me nā kuleana. I kēia mau lā, lohe pinepine 'ia nā kumu hana e pili ana i "ko'u mau pono pono" a me "ko kākou mau pono." He mea nui ka pono 'o ke kū'oko'a o ka 'ōlelo 'ana no kākou a pau, he kuleana na'e ko kākou e ho'ohana i kēia mau pono me ka hō'ihi pū i nā kānaka 'ē a'e a me ka 'ike i nā palena o ko kākou kuleana. No laila, he pili ka mākia NHD 2025 i nā pono a me nā kuleana ma ka mō'aukala. **Koi 'ia ka noi'i 'ana i ia mau 'ao'ao 'elua.**

He mea nui nā pono a me nā kuleana ma ka launa kanaka 'ana ma kona kaiapili. 'O ke kaiaulu, moku'āina, aupuni, 'ohana, hui, kula, 'ekalasia, a hui 'oko'a a'e paha kekahī mau la'ana o ke kaiapili, kahi e 'ākoakoa ai nā kānaka no kekahī kumu hana nui. Ma ia launa kanaka 'ana o kānaka kekahī me kekahī ma nā 'ano hui a pō'aiapili like 'ole, he mea nui loa nā pono a me nā kuleana.

He aha ia mea 'o nā pono & nā Kuleana

'O ka pono, he 'ano mana ia i loa'a i ke kanaka ma kona 'ao'ao he kanaka a lālā paha o kekahī lāhui. 'O ka ma'amau, he 'ihī'ihī ia mau pono ma ke kānāwai, kumu kānāwai, a pēlā aku a kau palena 'ia nā pono pilikino, a me nā kuleana.

- › **Nā pono kīwila:** he mau pono o ke kanaka i koi 'ia kona aupuni e mālama ma ke kānāwai. Eia kekahī mau la'ana:
 - › Ka pono kū'oko'a no ka 'ōlelo: he noa ka 'ōlelo 'ana e like me kou makemake (no kekahī kumu makepono).

- › Ka pono 'o ka ho'omana: he noa ka ho'omana 'ana i kekahī 'ano akua, a i 'ole ka hō'ole i ka ho'omana 'ana.
- › Ka pono 'o ka 'ākoakoa: he noa ka 'ākoakoa 'ana o kekahī hui no kekahī kumu.
- › Ka pono 'o ka 'olohani: he noa ka 'olohani 'ana i ho'ololi ke aupuni i ke kumu 'olohani.
- › Ka pono 'o ka 'oihana 'āha'i lono: he noa ka ha'i 'ana i ka nū hou a me ka ho'opuka mana'o e pili ana i kekahī 'ano banana.
- › **Ka pono 'o ka ho'okele aupuni:** he noa ke komo 'ana o ka maka'āinana i ka ho'okele aupuni. 'O ke kohō pāloka, holo moho, a mau mea hou aku o ia 'ano kekahī mau la'ana. 'O ka mea nui, ho'opuka 'ia a lohe 'ia ka mana'o o ka maka'āinana e ke aupuni.
- › **Ka pono 'o ka launa kanaka:** he noa ka 'imi na'auao, ka noho 'ana i kekahī wahi palekana, ka lawelawē 'ia e ke kauka, ka lako o ka mea 'ai, a me nā lawelawē 'ana no nā keiki a 'elemākule paha, 'o nā mea ho'i e pono ai ka nohona kanaka.
- › **Ka pono 'o ka ho'okele waiwai:** he noa ka 'imi ola 'ana. 'O ka pono 'o ke kū'ai 'āina, ka hana 'ana, a me ka loa'a o ka uku lawa kūpono kekahī mau la'ana. 'O ka 'imi a ho'okumu 'ana paha i pā'oihana o ko ke kanaka makemake a me kona palekana ma kahi āna e hana ai kekahī mau la'ana hou aku.
- › **Ka pono kanaka:** he pili kēia i nā pono a pau o nā kānaka a pau o ka honua. Mana'o 'ia kēia pono, he pili ia i nā kānaka a pau loa o kēlā me kēia 'ano 'āina, lāhui, keka, a pēlā aku. 'A'ole hiki ke kāpae 'ia ia mau pono, koe ma kekahī mau pō'aiapili pono'ī. Kaulana kēia mau pono ma ko lākou wehewehe 'ia ma ka palapala Pono Pilikino o ke Kanaka na ka 'Aha Aupuni Hui Pū 'ia o Dekemapa 1948. Hō'opia ko ke kanaka pono 'o ke ola 'ana, ka 'aha ho'okolokolo kau like, a me ka hiki 'ana ke loa'a iā ia nā waiwai o ke kaiaulu.¹

¹ Aia ka palapala no nā Pono Lāhui Kānaka ma un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.

'O ke kuleana, 'o ia nā hana e 'auamo ai ke kanaka me ka lawena pono no ka pono o ka nui ma kona 'ano he lālā kaiapili. 'O ke kānāwai, lawena ma ka launa kanaka, a loina e pono ai ke kaiapili ma ka laulā kekahi mau la'ana.

- **Ke kuleana kānāwai:** 'o nā hana ia e mālama 'ia ai ka maluhia me ka pono o ke kaiapili. 'O ka 'a'e 'ole i ke kānāwai, uku 'auhau, a me ka hō'ihī i nā pono o ke kanaka kekahi mau la'ana. Ma ka hahai 'ana i nā kānāwai, ola ke kaiapili.
- **Ke kuleana kīwila:** 'O ia ke komo 'ana i nā hana e holo mua ai ke aupuni. 'O ke koho pāloka 'ana, ka maka'ala 'ana i nā nīnūnē kālai'āina, a me ke kōkua 'ana i ke kaiaulu kekahi mau la'ana.
- **Ke kuleana launa kanaka:** 'O ka launa 'ana ia me kou hoa kanaka me ke akahai a me ka hō'ihī, me ke kōkua pū i ka po'e 'ilihune. 'O ka hana manawale'a kaiaulu, a me ka ho'okumu hui lau lima kekahi mau la'ana.
- **Ke kuleana ho'opono:** 'O ia ke koho 'ana e hana pono ma kou 'ano he kanaka pono, 'a'ole no ke koi 'ia e ke kānāwai, a me ke koho 'ana i waena o ka pono me ka hewa.

Ka Mō'aukala o nā Pono & nā Kuleana

He mō'aukala lō'ihī ko ka lāhui kanaka ma kona no'ono'o 'ana i ia mea he pono a he kuleana i liliuloli ma ka ne'e 'ana o ka manawa no ka loli o ke 'ano o ke kaiapili, i ke 'ano o ka wā, 'āina, mo'omeheu, a loina paha. 'O ka loli kekahi lula pa'a mau. Ma ka holo mua 'ana o ka 'epekema, 'oihana lapa'au, loli ko kākou mau mana'o no ka nā pono me nā kuleana. 'O kekahi 'ao'ao o kēia liliuloli 'ana, he pili i nā kālai mana'o, ho'omana, a mana'o kālai'āina, a me ke 'ano o ke aupuni o ka wā. 'O kekahi mea nui, he 'oko'a ka mana'o no ia mau mea 'o nā pono a me nā kuleana ma ke kuana'ike kālai'āina. He aha ka 'oko'a o ia mau mea 'elua ma loko o nā 'ano aupuni like 'ole? Pehea nā aupuni kemokolaka, ka paimana aupuni, fascism, socialism, a me ka authorararianism? Pehea ke aupuni mō'i, oligarchy, a anarchy paha?

He mea nui ka loa'a o ka nīnau ke kālailai 'ia nā pono a me nā kuleana ma ka mō'aukala. No wai ka mana e ho'okau ai i nā pono? He like nā pono o nā kānaka a pau? No wai ka mana e kau palena ai i nā pono pono'i? No ke aha? He aha nā kumu i loa'a ai kekahi mau pono, a iā wai i hā'awi 'ia ai? Pehea i ho'oholo ai nā aupuni i ke 'ano e ho'okō 'ia ai nā pono o kānaka? He kau like ke 'ano o ia ho'oholo 'ana?

He mea nui ko ke kanaka pilina i nā pono a me nā kuleana i maika'i ka noho 'ana o ke kaiapili ma ka laulā. I loko nō o ka loa'a o nā pono no kēlā me kēia maka'āinana, he kuleana ko lākou e mālama kekahi i kekahi.

No kekahi mau kumu waiwai hou aku no ka mākia, e kele aku i nhd.org/theme.